

KICHIK YOSHDAGI ÒQUVCHILAR NUTQINI O‘STIRISH

Karimova Zuxra Anvar qizi

karimovazuhra2002@gmail.com

Norqulova Marjona Asror qizi

norqulovamarjona2003@gamil.com

Atamurodova Qunduzoy

Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti

Boshlanqich ta'lim yo'nalishi 2bt-21 guruh talabasi

Annotatsiya: Kichik yoshdagi o'quvchilarning nutqini o'stirish eng murakkab jarayon hisoblanadi. Chunki yosh avlodni tarbiyalash uni to'g'ri o'stirishda pedagoglardan katta mas'uliyat talab qiladi. Maktabga endi kelgan bolalar orasida tortinchoqlari ham boladi. Shunday o'quvchilarning nutqini o'stirish va jamoaga qo'shish pedagogdan mahorat talab qiladi.

Kalit so'z: Nutq, kichik, muloqot, pedagog, o'quvchilar, o'stirish.

Nutq — kishi faoliyatining turi, til vositalari (so'z, so'z birikmasi, gap) asosida tafakkurni ishga solishdir. Nutq o'zaro aloqa va xabar, o'z fikrini his-hayajon bilan ifodalash va boshqalarga ta'sir etish vazifasini bajaradi. Yaxshi rivojlangan nutq jamiyatda kishi faoliyatining muhim vositalaridan biri sifatida xizmat qiladi. O'quvchi uchun esa nutq maktabda muvaffaqiyatli ta'lim olish qurolidir.

Kishilarning o'z fikrlarini ovoz bilan eshittirib bayon qilishdan oldin u haqida o'ylab olishlari ichki nutq hisoblanadi. Ichki nutq eshittirilmagan va yozilmagan “o'ylangan” nutqdir, bu nutq fikrlovchi kishining o'ziga qaratiladi.

Tashqi nutq tovushlar yordamida eshittirilib yoki grafik belgilar bilan yozilib, boshqalarga qaratilgan nutqdir.

O'quvchilar nutqini o'stirishda matnlar bilan ishlash ham katta ahamiyatga egadir. O'qituvchilar tomonidan o'quvchilar yoshiga mos bo'lgan matnlar tanlanadi. Tanlangan matnlar qismlarga bo'lib o'qituvchi va o'quvchilar tomonidan sarlavha tanlanadi. Shu jarayonda o'quvchilarning tezkor fikrlash, mantiqiy o'ylashi va topqirligi rivojlanib boradi. Ularga berilgan matnlar ko'proq hayotiy va tabiatga bog'liq bo'lsa mazmunini tushunishlari oson bo'ladi. O'quvchilar bu kabi jarayonlarda tez-tez ishtirok etsalar ularning nutqida o'sish va rivojlanishni kuzatishimiz mumkin.

O'qituvchining turli fanlarni o'qitishdan maqsadi o'quvchilarning nutq madaniyatini, nutq ko'nikmalarini shakllantirish, ijodiy qobiliyatlarini taraqqiy ettirish kabi masalalarni o'z ichiga oladi. O'qituvchi nutqi o'quvchilar uchun namunadir. O'quvchilarning nutqi ravon, tushunarli bo'lishi uchun eng avvalo uning nutqidagi nuqsonlarni bartaraf etishga e'tibor berish zarur. Endilikda nutq odobi, nutqiy mahorat, notiqlik, notiqlik mahorati maktablar hayotidan keng o'rin olmog'i lozim. Ayniqsa, o'qituvchining nutqida ifodalilik yetarli bo'lsa, albatta, bunday nutq bolalar nutqiga ham ta'sir etadi.

Nutq madaniyati faqatgina adabiy tilni ongli va maqsadga muvofiq me'yorlashga qaratilgan harakatlarga emas, balki millatning umumiy ko'tarish, odamlarga ma'lum "til didi"ni tarbiyalashga xizmat qiluvchi faoliyat hamdir.

O'quvchilarda nutq madaniyatini shakllantirish uchun ularni ko'proq kitob o'qishga undash, uyda ota-onalari bilan mazmunli suhbat qilishga jalb qilish, do'stlari bilan fikr almashishlariga va qiziqarli suhbat qilishlariga sharoit yaratish lozim. Shundagina o'quvchilarda dunyoqarash shakllanadi va fikrlash doirasi kengayib boradi. Chunki bola eshitgan va ko'rgan hodisalarini sekinlik bilan tushunib, har safar har xil taassurotlarni o'ziga oladi. Bu kabi jarayonlar o'quvchilar nutqini rivojlanishiga, ravon va to'g'ri gapirishlariga zamin yaratadi.

Nutq o'stirishning metodik sharti nutqiy faoliyatning keng tizimini yaratish, ya'ni, birinchidan, yaxshi nutq namunasini idrok etish, ik-kinchidan, o'rgangan til vositalaridan foydalanib, o'z fikrini bayon etish uchun sharoit yaratish hisoblanadi.

Bola tilni nutqiy faoliyat jarayonida o'zlashtiradi. Buning o'zi yetarli emas, chunki u nutqni yuzaki o'zlashtiradi. Nutqni egallashning qator aspektlari mavjud. Bular:

1. Adabiy til me'yorlarini o'zlashtirish. Maktab o'quvchilarini adabiy tilni sodda so'zlashuv tilidan, sheva va jargondan farqlashga o'rgatadi, adabiy tilning badiiy, ilmiy, so'zlashuv variantlari bilan tanishtiradi.
2. Jamiyatimizning har bir a'zosi uchun zarur bo'lgan muhim nutq malakalarini, ya'ni o'qish va yozish malakalarini o'zlashtirish. Bu bilan o'quvchilar yozma nutqning xususiyatlarini, uning og'zaki so'zlashuv nutqidan farqini bilib oladi.
3. O'quvchilarning nutq madaniyatini takomillashtirish. Til jamiyatdagi eng muhim aloqa vositasidir. Tilning mana shu ijtimoiy aha-miyatidan kelib chiqib, maktabda o'quvchilarning nutq madaniyatiga alohida e'tibor beriladi.

Bu vazifalarni bajarish uchun o'qituvchi o'quvchilar bilan rejali ish olib borishi lozim. Buning uchun esa o'quvchilar nutqini o'stirish ustida ishlash tushunchasiga nimalar kirishini bilib olish muhimdir.

Nutq o'stirishda uch yo'nalish aniq ajratiladi:

- 1) so'z ustida ishlash;
- 2) so'z birikmasi va gap ustida ishlash;
- 3) bog'lanishli nutq ustida ishlash.

Nutq o'stirishda izchillik to'rt shartni, ya'ni mashqlarning izchilligi, istiqboli, xilma-xilligi, xilma-xil mashq turiarini umumiy maqsadga bo'ysundirish ko'nikmasini amalga oshirish bilan ta'minlanadi. Har bir yangi mashq oldingisi bilan bog'lanadi va keyingisiga o'quvchilarni tayyorlaydi, umumiy maqsadga bo'ysungan holda yana qandaydir yangilik qo'shadi.

Maktabda o'quvchilar nutqini o'stirishga ona tili o'qitishning asosiy vazifasi deb qaraladi. Nutq o'stirish faqat ona tili va o'qish darslari-ninggina emas, balki o'quv rejasidagi barcha fanlar (tabiatshunoslik, matematika, mehnat, tasviriy san'at, ashula darslari)ning, shuningdek, sinfdan tashqari o'tkaziladigan tadbirlarning ham vazifasidir.

Nutq fikrni bayon etish vositasi bo'libgina qolmay, uni shakllan-tirish quroli hamdir. Fikr nutqning psixologik asosi vazifasini bajaradi, uni o'stirish sharti esa fikrni boyitish hisoblanadi. Aqliy faoliyat tizimini egallash asosidagina nutqni muvaffaqiyatli o'stirish mumkin. Shuning uchun o'quvchilar nutqini o'stirishda materialni tayyorlash, takomillashtirish, mavzuga tegislilisini tanlash, joylashtirish va man-tiqiy fikrlashga yo'naltiradigan ish turlariga katta ahamiyat beriladi.

Tafakkur til materiali yordamida nutqiy shakllantirilsa va bayon etilsagina, muvaffaqiyatli o'sadi. Tushuncha so'zlar yoki so'z birikmalari bilan ifodalanadi, shunday ekan, u til vositasi bo'lgan so'zda muhim aloqa materialiga aylanadi. Kishi tushuncha ifodalaydigan so'z (so'z birikmasi)ni bilsagina, shu tushunchaga asoslangan holda tashqi nutqda fikrlash imkoniga ega bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. K. Qosimova, S. Matchanov, X. G'ulomova, Sh. Yo'ldosheva, Sh. Sariyev. "Ona tili o'qitish metodikasi" ;, Toshkent, "Nosir" nashriyoti". 2009;
2. Shofqorov, A. M., & Shayxislamov, N. (2020). Ona tili ta'limda lingvistik mashqlarning o'rni;
3. Saidov, O'. R. (2020). Ona tilidan dars mashg'ulotlarini tashkil etishda ta'lim texnologiyalarini joriy etishning dolzarbligi;
4. Boshlang'ich sinf o'quvchilarini aqliy faoliyat usullariga o'rgatish texnologiyasi. Erkinova Malika, Ernazarova Manzura 2021-yil;
5. Boshlang'ich sinf ona tili darslarida interfaol usublardan foydalanishning ta'limiy ahamiyati. Masturaxon To'rayeva 2021-yil;
6. K. Qosimova va boshqalar "Ona tili o'qitish metodikasi" Toshkent 2009 y "Noshir"